

A discapacidade en México: unha interpretación xeral desde a vulnerabilidade social

& *Resumo/Abstract:* O obxectivo do artigo é a elaboración dunha análise xeral, desde a idea da vulnerabilidade social, para explicar a discapacidade en México como un feito social. Por tal motivo, utilizáronse algunhas opinións rexistradas en entrevistas con algunhas empresas privadas e organizacións civís que teñen en común a súa vinculación co tema da discapacidade. Isto permitiu destacar que a discapacidade non é un problema individual nin xerado pola ausencia dunha norma ou lei, senón pola vulnerabilidade social.&

& *Palabras clave:* vulnerabilidade, desafiliación, discapacidade, traballo asalariado, integración social.

INTRODUCCIÓN

O propósito do artigo é elaborar unha reflexión xeral sobre o tema da discapacidade en México, considerado como parte dunha problemática xeral, identificada coas transformacións que sufriu o mercado de traballo, e que se caracterizou pola vulnerabilidade e a fragilidade, o que multiplicou as situacións de exclusión social.

Por tal motivo, o debate sobre a exclusión/inserción social non considerou que a vulnerabilidade sexa a fase previa de ruptura dos lazos sociais, creada por unha fragilidade das proteccións sociais, xestionadas polo sistema estatal de benestar.

Pero existen grupos sociais que caen máis rapidamente na fase de ruptura dos lazos sociais, o que desde un punto de vista sociolóxico se lle chamou desafilación, como é o caso das persoas que sofren algún tipo de discapacidade.

En consecuencia, a pesar do recoñecemento dos dereitos dos discapacitados, as súas condicións de vida non melloraron, porque en México o mercado de traballo atópase dominado por actividades económicas terciarias e informais, caracterizadas pola súa baixa produtividade e os seus baixos salarios, onde as proteccións sociais están ausentes ou teñen unha presenza débil.

Por tal motivo, desde un punto de vista xeral, a condición de asalariado non significa a superación da precariedade laboral. Noutras palabras, a situación de pobreza e incerteza é xeneralizada para amplos grupos sociais, debido a que as políticas económicas neoliberais lograron a separación entre o status de asalariado indefinido e a seguridade social garantida polo Estado e considerada, pola súa vez, nas sociedades modernas e democráticas, como dereitos sociais, que formaron parte da cidadanía.

Nunha situación de precariedade laboral, os programas de inserción social das persoas que sofren algún tipo de discapacidade resultan problemáticos, porque a condición de traballador non garante a protección das inseguridades creadas pola economía de mercado, como son o desemprego e o subemprego, a enfermidade, a vellez, etcétera.

Os programas de inserción social promovidos polo Estado crearon unha situación de vulnerabilidade permanente porque non teñen a capacidade para trasladar a maioría dos vulnerables á zona de prosperidade e seguridade que se reduciu nos últimos anos pola crise da sociedade do traballo.

O artigo divídese en cinco partes: na primeira parte, preséntanse os conceptos teóricos que axudan a comprender o que significa vulnerabilidade e desafilación nas sociedades modernas e que son de utilidade na análise dalgúns resultados da evidencia empírica utilizada; mentres, na segunda parte, a nota metodolóxica considera a realidade social como unha construción colectiva que permite a elaboración de representacións sobre esta, asumidas individualmente e explicadas pola existencia de significados compartidos; na terceira parte, o seu contido refírese ás opinións dos representantes de empresas privadas acerca da posibilidade de contratar traballadores con discapacidade; no cuarto apartado, preséntanse algúns problemas aos que se enfrontan as organizacións sociais, clasificadas como terceiro sector, na atención das persoas que sofren algún tipo de discapacidade; na última parte, aparecen as consideracións finais, onde se argumenta que a discapacidade como estatuto de pleno dereito non crea de maneira automática as condicións materiais para mellorar o nivel de vida das persoas que a sofren.

1. CONCEPTOS PARA A ANÁLISE

O traballo asalariado indefinido chegou a ser importante debido ao desenvolvemento de proteccións sociais xestionadas mediante un sistema de benestar estatal. Isto foi posible pola transformación da condición de asalariado nun estatuto de dereito, é dicir, os dereitos sociais protexíanos dos inconvenientes derivados da marcha da economía capitalista (Castel, 2004a).

Por tal motivo, a seguridade social foi considerada como condicións de posibilidade que permitiron o desenvolvemento das capacidades físicas e intelectuais do individuo, o que finalmente o transformaba nun cidadán con dereitos (Castel e Haroche, 2003: 19).

A seguridade social permitiu que os membros dunha sociedade estivesen protexidos por redes estreitas de dependencias e interdependencias onde a inseguridade interna proviña da vulnerabilidade xerada pola aparición dunha situación de debilitamento dos lazos ou vínculos de interdependencias, que converteron o asalariado nun desempregado, coas proteccións sociais ausentes, reproducindo a precariedade e a pobreza (Autés, 2004: 15-16).

Pero nas sociedades modernas existía unha tensión entre a igualdade formal derivada da lei e as desigualdades reais, que tiña a súa orixe na distribución das oportunidades materiais realizadas a través do mercado e das políticas públicas (Durand Ponte, 2010: 25).

Deste xeito, atendéronse algunhas consecuencias negativas creadas pola desigualdade real a través da configuración dun sistema de protección social, vinculado coa chamada sociedade do traballo. Noutras palabras, os obxectivos do pleno emprego significaron a xeneralización ou universalización dos dereitos sociais, o que foi unha tarefa case exclusiva do Estado (Offe, 1992: 66-67).

Así quedou definida a cidadanía social, que nas sociedades democráticas foi parte dun proceso acumulativo, articulado coa vixencia previa dos dereitos políticos e civís (Boudon, 1981: 170-173).

Entón, o responsable de garantir os mínimos básicos de protección social para os cidadáns foi o Estado de benestar, caracterizado, desde un punto de vista xeral, pola súa capacidade de desmercantilización. É dicir, prestaba un servizo como asunto de dereito sen que o beneficiado acudise ao mercado (Esping-Andersen, 1993: 37-41).

Pero as crises económicas dos últimos corenta anos obrigaron os Estados nación a adoptar políticas económicas neoliberais, en maior ou menor medida, que foron favorables á desregulación das actividades empresariais e ao uso frecuente da súa capacidade de mercantilización, para que unha parte dos servizos prestados aos cidadáns deixen de ser un dereito e se convertan nunha mercadoría (Iglesias, 2006).

A prestación dalgúns dos servizos estatais, como mercadorías de parte das empresas privadas, negan os dereitos sociais, o que favoreceu tamén a xeneralización da precariedade dos desempregados e subempregados, deixando de lado tamén o seu carácter universal ao converter a política social nunha política compensatoria e focalizada, como sucedeu en América Latina nos anos noventa do século XX (CEPAL, 1995: 14).

Por outro lado, a xeneralización da precariedade dos desempregados e subempregados provocou o uso xeneralizado da palabra exclusión ou marxinação para referirse máis á súa situación, sen considerar que son resultado dun proceso de ruptura das ligas establecidas entre o traballo e as proteccións sociais estatais (Castel, 2004b: 19-27).

Desde un punto de vista sociolóxico, a exclusión social non é un estado, senón un proceso; polo tanto, obriga a usar o termo desafiliación. Desafiliación significa a ruptura de

redes, lazos, vínculos cos colectivos que protexían aos seus membros dos riscos e perigos provenientes da economía de mercado (Castel, 1997: 42-43).

A desafiliación sería a última parte do proceso que sufriu un desempleado ou subempregado; antes estaría nunha ampla faixa de vulnerabilidade, caracterizada pola precariedade material ou a pobreza, onde as proteccións sociais están ausentes ou son focalizadas, convivindo nunha faixa reducida de traballadores integrados á economía de mercado e que gozaron da maioría das súas vantaxes (Castel, 1995: 31-32).

O fin da sociedade do traballo significou a precariedade salarial e a negación dos dereitos sociais a través dos mecanismos de mercado e da política social focalizada (Cohen, 2007: 11-21).

Ante a situación descrita, os problemas de integración social xeneralizáronse e, para atender os individuos que a sufriron, conformáronse dispositivos que buscaron que a inserción deixase de ser unha fase transitoria porque a economía informal ou somerxida só reproducía as situacións de subsistencia marxinal. Mentres, a economía criminal foi lucrativa; non obstante, debilitaba os cimentos da sociedade.

En consecuencia, os dispositivos teñen unha dobre natureza: por un lado, o chamado terceiro sector, coñecido tamén como sociedade civil, abarca un universo amplo de actividades non lucrativas, cuxa importancia radica en que é un sector onde os individuos poden adquirir coñecementos e habilidades que lles axuden a crear vínculos coa orde social (Rifkin, 2010:38); polo outro, está recoñecerlles ás persoas que sofren algún tipo de precariedade, e nalgúns casos algún tipo de discapacidade, un estatuto de pleno dereito (Roche, 2004: 121).

No caso mexicano, as desigualdades sociais multiplicáronse; con outras palabras, responden a diferentes causas: desemprego, baixos salarios, preferencia sexual, crenzas relixiosas, discapacidade (Donzelot, 2003: 132-133).

Os mecanismos ou dispositivos utilizados de inserción social de parte do Estado mexicano foron definidos pola política social focalizada (Arteaga Basurto, 2001), fronte á crise do emprego formal que resultou favorable ao crecemento das actividades económicas informais (Puyana e Romero, 2009: 52-53); ao mesmo tempo, as accións organizadas da sociedade civil ou do terceiro sector transformáronse noutro dispositivo de integración social (Verduzco, 2006).

O outro dispositivo foi a norma ou lei, é dicir, o recoñecemento do estatuto de dereito para os grupos sociais que sofren desvantaxes sociais, como foi o caso dos discapacitados amparados na Lei xeral das persoas con discapacidade, publicada en 2005.

En consecuencia, os colectivos que sufriron algún tipo de discapacidade atopábanse nunha situación de vulnerabilidade, é dicir, estaban máis preto da desafiliación, a pesar da existencia dunha política social focalizada; sobre todo, porque existe un mercado de traballo en crise, o que orixinou unha condición de excepción porque a lei ten problemas para a súa aplicación e vixencia como parte da normalidade social, o cal termina por reproducir unha cidadanía incompleta para os discapacitados (Durand Ponte, 2010: 29).

2. NOTA METODOLÓXICA

Na análise considerouse que o concepto de vulnerabilidade permite interpretar o que é a discapacidade; sobre todo porque é unha creación de significados realizados de maneira social, é dicir, non é atribuíble a un só individuo (Gergen e Gergen, 2011: 9). Polo tanto, as representacións e significados do mundo son resultado das relacións sociais e, en consecuencia, o que se considera real é unha construción, onde participan diferentes grupos sociais (Gergen e Gergen, 2011: 12-13).

Pero, desde un punto de vista individual, a persoa que subscribe unha crenza ou decide acerca dunha acción é pola existencia dun marco de significados compartidos e, en consecuencia, a súa natureza é social (Goffman, 2006). Con outras palabras, as razóns da acción social están baseadas en representacións compartidas e expresadas mediante a linguaxe (Boudon, 2010: 129-131).

A realidade social encóntrase constituída polas condicións externas que lles permiten aos individuos pór en práctica os seus procesos cognitivos para a elaboración ou transmisión dunha representación sobre esta (Claude Abric, 2004: 11-13). Ao mesmo tempo, a externalización das accións sociais permite non só a súa repetición, senón a súa habituación, é dicir, a súa institucionalización (Berger e Luckmann, 1998: 66-75).

Por outro lado, a integración social tamén significa valores compartidos, así como as normas xurídicas e políticas que responden, desde un punto de vista sociolóxico, a unha integración sistémica, configurada polo axuste de diversos sistemas que forman ás sociedades (Outhwaite, 2008: 34).

En suma, a sociedade, por un lado, é unha realidade obxectiva e subxectiva cando os individuos son conscientes dela, e, polo outro, cando a conciencia individual é resultado da construción social (Outhwaite, 2008: 55).

Pero a observación de feitos particulares permite a análise da sociedade porque encontra algunhas das súas regularidades e axudan á elaboración de explicacións sobre o funcionamento xeral da sociedade (Aguilar Gil, 2010: 143-146).

Por iso, os entrevistados forman parte dunha sociedade que favoreceu a construción dunha representación sobre a vulnerabilidade e a discapacidade, pero desde dúas lóxicas: a da empresa privada e da beneficencia pública, asumida esta última polas organizacións civís de atención ao universo dos que sofren a discapacidade. Por este motivo, o estudo non se xustifica de maneira estatística porque se parte do seguinte suposto: a representación social sobre a discapacidade é compartida polos entrevistados que realizan labores para o dito colectivo e que consideran que é un problema de recoñecemento de dereitos ou de falta de oportunidades laborais (Lago, 2008).

Para o caso mexicano, a idea ou noción de vulnerabilidade social permite construír explicacións sobre as manifestacións particulares da discapacidade, como resultado da combinación de tendencias xerais sobre a vida social en circunstancias particulares, caracterizadas pola existencia dunha cidadanía precaria ou débil (Reed, 2011: 5). Isto tamén significa que a teoría prové dunha nova maneira de ver os feitos ou acontecementos (Reed, 2011: 22).

3. EMPRESA PRIVADA E DISCAPACIDADE

A partir da década dos noventa do século pasado, a economía mexicana pasou dun sector industrial predominante a un sector de comercio e servizos hexemónico, que non é alleo aos problemas da precariedade laboral (Garza, 2006). Por tal motivo, atopamos que as empresas enquisadas e que contrataron persoal con algún tipo de discapacidade realizan actividades terciarias (cadro 1).

Cadro 1. Persoas discapacitadas empregadas

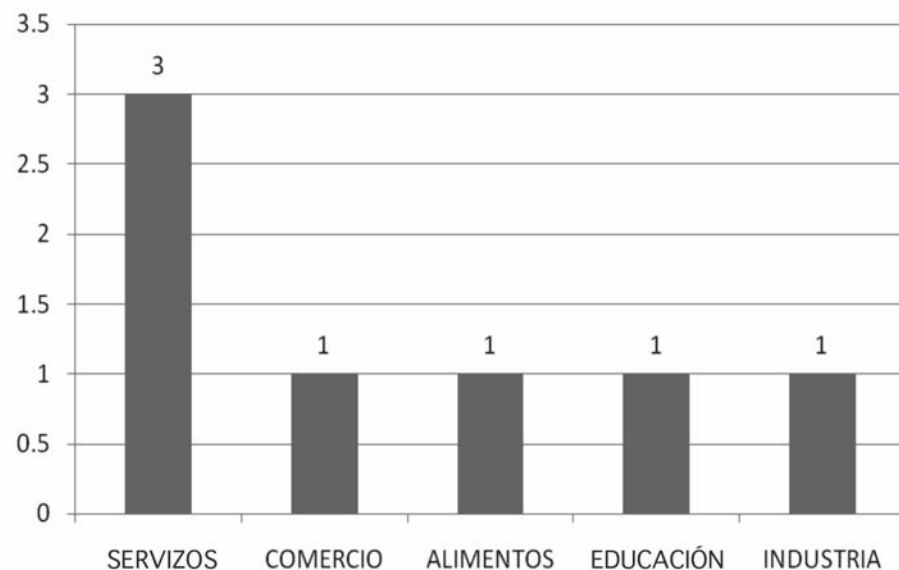
Tipo de empresa	Persoas discapacitadas que son traballadores
Servizos	4
Comercio	2
Industria	1
Total	7

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

O número de persoas con discapacidade contratadas por empresas particulares é moi reducido, o que significa que a inserción social por medio deste dispositivo é limitada. Ao mesmo tempo, a inserción polo recoñecemento de dereitos é incompleta, sobre todo pola falta dun emprego ordinario que demande os seus servizos e cun salario que lles permita mellorar a súa calidade de vida.

Por outro lado, na gráfica 1 pódese observar de maneira desagregada o tipo de empresas que recrutaron persoal que sofre discapacidade, que no caso mexicano se trata de empresas de reducido tamaño cunha heteroxeneidade importante na súa organización produtiva, pero intensivas en uso de man de obra, onde a presenza da tecnoloxía é limitada, e abastece un mercado de baixos ingresos, cuxa poboación non compra nos grandes negocios (Salas, 2006: 98).

Gráfica 1. Persoas discapacitadas empregadas

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

Outra consideración a destacar é que, nas empresas de servizos e comercio, o tamaño do seu persoal non adoita pasar dos cincuenta traballadores; ademais, a súa maior concentración localízase na rexión central do país, o que reforza as disparidades rexionais (Salas, 2006: 106).

Algunhas das actividades terciarias, como a dos restaurantes e hoteis, preparación de alimentos nas rúas, presentan un baixo nivel de asalariamento debido a que membros das familias realizan actividades non remuneradas para o negocio, cuxo propietario ten un parentesco con eles.

En suma, reproducése a dualidade exclusión/inserción, crendo que o problema da discapacidade é unha desvantaxe social que se pode resolver mediante a integración no mercado de traballo dos individuos que a sofren, sen considerar que este último se caracteriza pola xeneralización de actividades económicas informais de baixa produtividade e con baixos salarios (Zapata, 2005: 99-100).

Por outro lado, desde un punto de vista xeral, os empregadores de persoal con discapacidade descoñecen a existencia dos incentivos gobernamentais para as empresas que contraten ese tipo de traballadores. Isto significa que en México existe un estado de excepción porque na zona da vulnerabilidade social non ten vixencia a lei nin se aplica, o que reproduce unha cidadanía precaria (Durand Ponte, 2010: 36). Pero, aínda que algúns dos encargados do funcionamento da empresa reportaron coñecer a existencia do incentivo fiscal gobernamental, isto non quere dicir que o utilicen debido a que visualizan desvantaxes que non alcanzan a converterse en beneficios (véxase o cadro 2), o que reforza tamén as situacións de excepción.

Cadro 2. Existencia de incentivo fiscal gobernamental

Tipo de empresa	Coñece a existencia de incentivos fiscais gobernamentais para empresas que contraten persoas con discapacidade (sí)
Servizos	5
Comercio	0
Alimentos	0
Educación	0
Industria	0
Total	5

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

A idea de excepción non soamente significa a existencia de deficiencias na aplicación das normas ou das leis, senón que fai referencia ao funcionamento parcial da orde socioeconómica que reproduce as situacións de inxustiza social. Por iso, cando algúns dos entrevistados manifestaron que están dispostos a contratar traballadores con discapacidade, trátase máis dun bo desexo porque non existe un sustento material; sobre todo, porque o discapacitado é visto como un custo maior para a empresa que como un beneficio, ao argumentar que deben realizar cambios na súa infraestrutura física (véxase o cadro 3).

Cadro 3. Conta con actividade para discapacitados

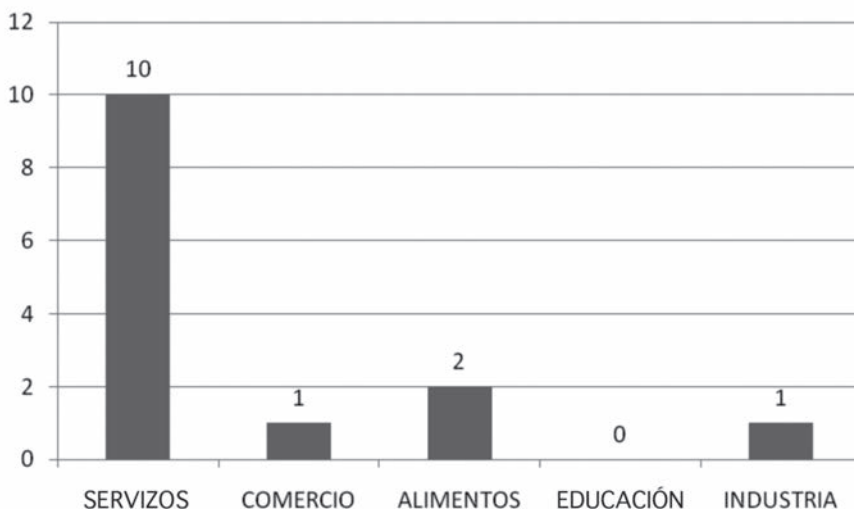
Tipo de empresa	Ten actividade para discapacitados (si)
Servizos	10
Comercio	1
Alimentos	2
Educación	0
Industria	1
Total	14

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

No cadro 3 pódese observar que, das quince empresas entrevistadas, catorce manifestaron que teñen actividades para que as desempeñen as persoas discapacitadas; porén, non o fan por dous motivos: non están dispostos a introducir cambios materiais nas súas empresas para adecualos ás necesidades dos discapacitados nin tampouco están dispostos a vincularse co terceiro sector, é dicir, as organizacións civís que lles proporcionan algún tipo de asistencia aos discapacitados para recrutarlos como empregados.

O anterior manifesta a existencia dunha fragmentación social que foi favorable á produción e reprodución da vulnerabilidade, onde non se puideron construír redes entre as organizacións que crean solidariedade e as organizacións empresariais que se orientan polo lucro, negando a condición de cidadanía para grandes faixas da poboación mexicana. Non obstante, isto último é grave para as persoas que sofren algún tipo de discriminación física e socioeconómica (Zermeño, 1996: 23-28).

Gráfica 2. Conta con actividades laborais para discapacitados.

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

Na gráfica 2 pódese ver que as empresas de servizos son as que presentan a mellor disposición para a contratación de persoal con discapacidade, o que, desde outra perspectiva, significa que se converteu nunha opción para diminuír o desemprego aberto, o cal inclúe o grupo de discapacitados.

No entanto, para o colectivo dos discapacitados, a súa influencia pode resultar limitada debido a que a percepción dos empregadores é que son un custo que pode afectar ás súas utilidades a causa dos cambios que se deben introducir para a adecuación física do lugar do traballo ao seu tipo de discapacidade, onde a presenza estatal e das organizacións civís é considerada como limitada e ausente porque non se estableceron lazos de colaboración coas empresas.

Pero o problema non só se pode reducir á falta de colaboración entre as diferentes organizacións e á presenza xeneralizada da desconfianza na utilidade das normas, senón a que a organización da economía mexicana é dual. Pequenas e medianas empresas de baixa produtividade, onde predomina o traballo por conta propia, coexisten coas grandes empresas, con consecuencias diversas sobre os ingresos dos traballadores e as súas condicións laborais, o que acabou por fomentar a precarización do emprego en México (Salas, 2006:113).

4. O TERCEIRO SECTOR E A DISCAPACIDADE

Despois da crise da sociedade do traballo, o terceiro sector identificado coas diversas organizacións da sociedade civil foi considerado como unha organización que debe realizar dúas tarefas fundamentais: a asistencia social para os que sofren algunha desvantaxe social, e a de proporcionar algún tipo de capacitación para a inserción laboral, asumindo a ideoloxía do capital humano, que sostén que o coñecemento dos traballadores é a base do desenvolvemento dunha economía nacional globalizada (Montaño, 2005).

O anterior foi criticado porque se considera que o fortalecemento do terceiro sector foi a expensas do Estado, é dicir, resultado da transferencia das súas funcións sociais substantivas a organizacións sociais que outorgan servizos a grupos que sofren a pobreza e a exclusión de maneira focalizada (Montaño, 2005: 25).

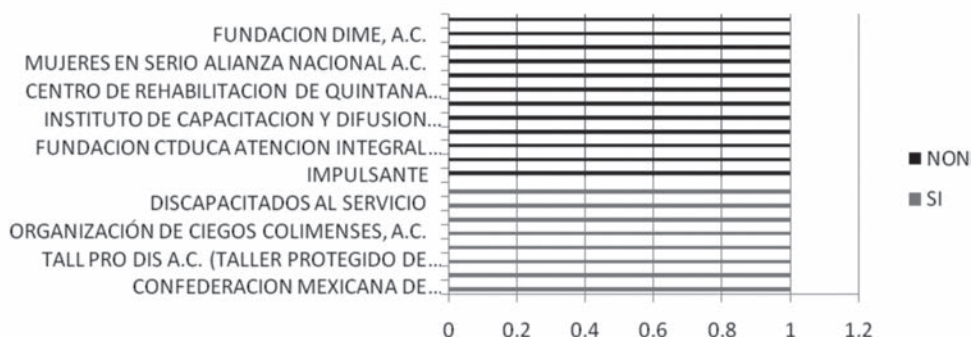
Pero, sen crear unha polémica, pódese afirmar que o terceiro sector desempeña actividades sen ánimo de lucro, rescatando o carácter desmercantilizador da prestación dun servizo considerado como un dereito cidadán. O criticable é que o seu raio de acción é fragmentado e limitado, negando o carácter universal que tiña o sistema de benestar estatal (Castel, 2004c: 55-57), sobre todo nun contexto social onde o recoñecemento legal dun estado de desvantaxe social non garante a inclusión social nin a superación da vulnerabilidade, como sucede en México.

Nas sociedades modernas, a tensión existente entre a igualdade formal e a desigualdade social foi manexada a través da existencia das funcións ou proteccións sociais estatais, o que non acaba coa pobreza, pero axuda a diminuír o seu potencial destrutor dos lazos sociais porque impide que a área da vulnerabilidade se estenda a unha maior cantidade de individuos (Navarro, 2008: 1-3).

Por outro lado, o terceiro sector oriéntase polos valores da solidariedade voluntaria e local, a autoaxuda e a axuda mutua, o que non se pode considerar como un substituto dos dereitos sociais, aínda que algúns neoliberais o intentaron ver dese modo (Montaño, 2005: 38).

A pesar desas limitacións, o terceiro sector desempeña un papel importante en sociedades periféricas ou subdesenvolvidas, porque a axuda social estatal é fragmentada e, en consecuencia, non acadou a condición dun dereito cidadán vixente que se reflicta no melloramento da calidade de vida para os individuos que sofren algún tipo de vulnerabilidade.

Gráfica 3. Coñece os centros POETA (Programa de Oportunidades para o Emprego a través da Tecnoloxía nas Américas)

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

Das vinte organizacións civís entrevistadas dedicadas á atención de persoas con discapacidade, doce non coñecían os centros POETA, mentres que oito si os coñecían. Isto significa que falta unha integración de esforzos entre organizacións civís e estatais para superar a fragmentación que impide unha expansión dos beneficios cara a grupos máis amplos.

Na gráfica 3, soamente aparece o nome de 10 organizacións civís de atención á discapacidade; no entanto, ilustra que algunhas non coñecen os dispositivos paralelos que poden axudar a realizar as súas tarefas dunha maneira máis eficaz.

Por outro lado, a capacidade das organizacións sociais entrevistadas para colocar nun emprego remunerado os discapacitados que atenden é reducida. No cadro 4 pódese observar que soamente sete organizacións civís puideron colocar ao mes algúns dos discapacitados que reciben a súa atención.

Cadro 4. Persoas con discapacidade que logran colocar por mes

Organizacións da sociedade civil	Cantidade
Confederación Mexicana de Organizaciones a favor de la Persona con Discapacidad Intelectual	3
Centro de Rehabilitación de Tijuana	10
Centro de Rehabilitación de Quintana Roo	2
Instituto Nuevo Amanecer	1
Centro de Rehabilitación y Educación Especial Ciudad Victoria, Tamaulipas	1
Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia del estado de Puebla	1
Fundación Dime, A.C.	5
Total	23

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

Soamente o Centro de Rehabilitación da cidade de Tijuana logrou colocar no mercado de traballo dez persoas, seguido pola Confederación Mexicana de Organizaciones a favor de la Persona con Discapacidade Intelectual, con tres individuos. Isto quere dicir que a súa capacidade de incidir na construción de solucións para atender o problema do desemprego entre as persoas con discapacidade é baixa. Non obstante, é representativa nunha situación onde priva un estado de excepción que favorece a expansión da vulnerabilidade social.

Con respecto á modalidade de contratación, indica que, malia contar cun emprego remunerado, a vulnerabilidade non se superou, sobre todo porque non se conta de maneira temporal con algunhas das proteccións sociais como a sanidade, o que se pode ver no cadro 5.

Cadro 5. Modalidade de contratación

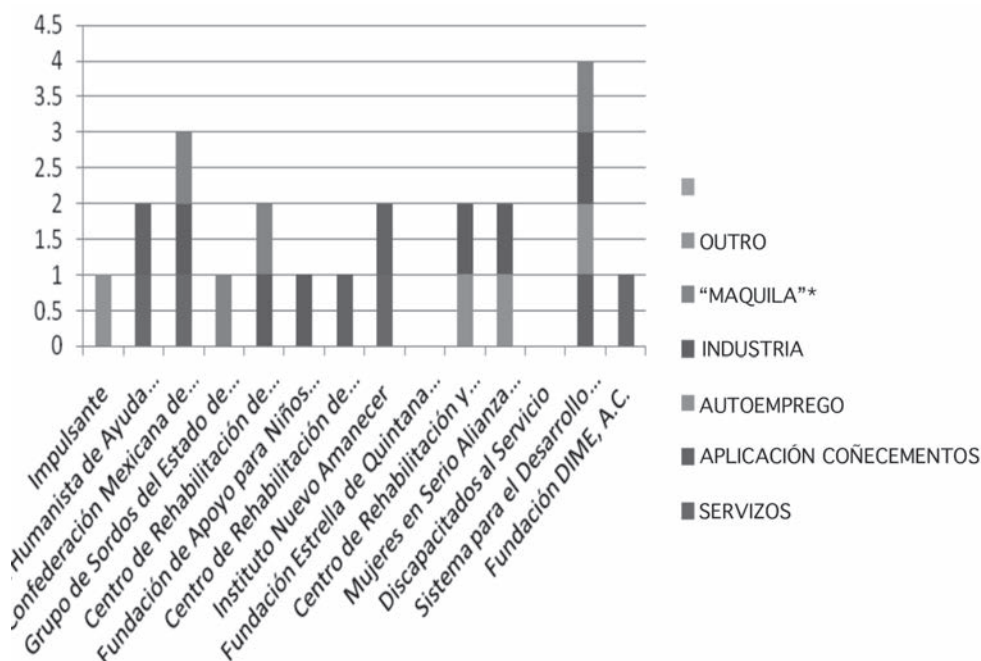
Organizacións da sociedade civil	Honorarios	Contrato	Comisión	Informal	Outro
Impulsor				1	
Fundación Humanista de Ayuda a Discapacitados	1			1	
Confederación Mexicana de Organizaciones a Favor de la Persona con Discapacidad Intelectual		1			
Grupo de Sordos del Estado de Morelos	1	1	1	1	0
Centro de Rehabilitación de Tijuana	1				
Fundación de Apoyo para Niños Especiales					1
Centro de Rehabilitación de Quintana Roo	1				
Instituto Nuevo Amanecer	1	1			
Fundación Estrella de Quintana Roo, A.C. "Una Luz en la Oscuridad"				1	
Centro de Rehabilitación y Educación Especial Ciudad Victoria Tamaulipas	1	1			
Mujeres en Serio Alianza Nacional, A.C.	1	1			
Discapacitados al Servicio	1				
Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia del Estado de Puebla	1			1	
Fundación Dime, A.C.	1	1			
Total	10	6	1	5	1

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

De acordo co cadro 5, a modalidade de contratación común é por honorarios (dez casos), seguida pola de contrato (6 persoas), e en terceiro lugar sobresa a contratación informal (cinco individuos); as outras dúas non revisten importancia (cun caso en cada modalidade), pero unha delas forma parte da contratación de traballadores de maneira flexible.

As diversas formas de contratación flexible de traballadores discapacitados é parte da tendencia xeral expresada mediante a diminución do custo salarial, acompañado dunha diminución das proteccións sociais, o que resultou positivo para a reprodución da vulnerabilidade e a desafiliación de grandes continxentes de poboación, que, no caso dos discapacitados, os coloca máis cerca da desafiliación (Boltanski e Chiapello, 2002).

Gráfica 4. Tipo de emprego que obteñen os discapacitados, segundo organización civil.

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

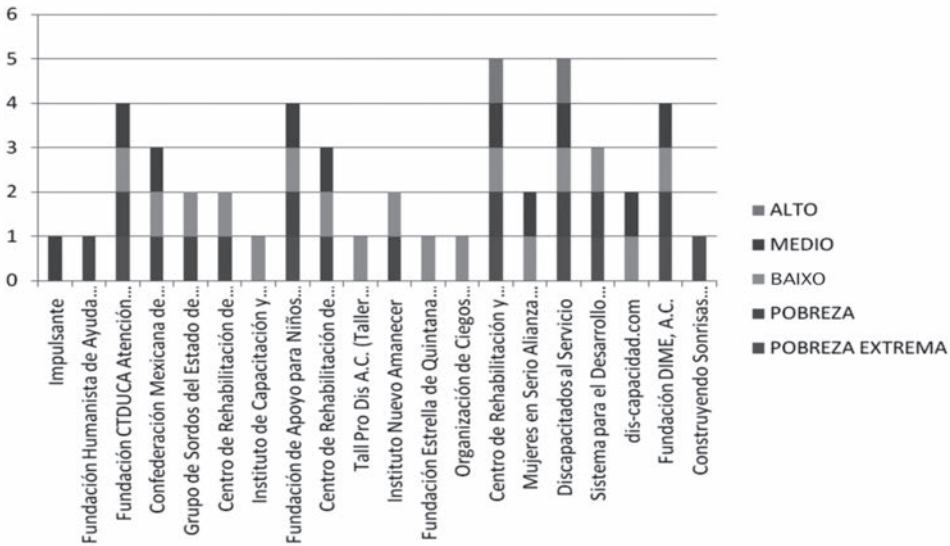
* Producción de manufacturas téxtiles para a súa exportación.

De acordo coa gráfica 4, a maioría das persoas discapacitadas obteñen un emprego no sector servizos grazas á intervención das organizacións civís. O resto dos empregos son por conta propia no sector secundario ou industrial.

Por outro lado, se se observa a gráfica 5, que se refire ao nivel socioeconómico das persoas con discapacidade que foron atendidas polas diferentes organizacións civís, oscila entre a pobreza e os baixos ingresos. Este feito convértese nunha evidencia da precariedade material que sofren os discapacitados, colocándoos nunha situación de sobrevivencia.

A situación de sobrevivencia das persoas con discapacidade significa tamén ausencia de proteccións sociais de parte das institucións de benestar estatal, o que indica que a vulnerabilidade se xeneralizou para este colectivo mexicano.

Gráfica 5. Nivel socioeconómico das persoas con discapacidade que atenden as organizacións civís.

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

Pola súa parte, as organizacións civís que atenden a persoas con discapacidade estableceron que o principal medio de integración ou inserción social é o mercado de traballo. E, para logralo, cómpre capacitalas para que poidan adquirir as habilidades e os coñecementos demandados polos empregadores. Isto quere dicir que o máis importante é obter unha fonte de ingresos, sen importar a suma nin se existe a seguridade social.

Non obstante, a precariedade laboral é consecuencia dos baixos ingresos e da focalización dos programas sociais, que se concibiron como asistencia social, desprazando a noción de servizos prestados como dereitos sociais.

Outro problema é que a presenza governamental nos programas de capacitación laboral é limitada, buscando que as diversas organizacións civís poden ampliar o número de accións a favor dos que sofren as consecuencias negativas da vulnerabilidade. Non se considera a posibilidade de articular esforzos para cumprir metas de desenvolvemento social.

Cadro 6. Cursos e programas permanentes de inserción laboral.

Organizacións da sociedade civil	Cursos e talleres	Programa permanente de integración laboral
Impulsor	1	0
Fundación Humanista de Ayuda a Discapacitados I.A.P.	1	1
Fundación CTDUCA Atención Integral de Personas Down I.A.P.	1	1
Confederación Mexicana de Organizaciones a Favor de la Persona con Discapacidad Intelectual	1	1
Grupo de Sordos del Estado de Morelos	1	0
Centro de Rehabilitación de Tijuana	1	1
Instituto de Capacitación y Difusión Social, S.A. DE C.V.	1	0
Fundación de Apoyo para Niños Especiales	1	0
Centro de Rehabilitación de Quintana Roo CRIQ	1	1
Tall Pro Dis A.C. (Taller Protegido de Discapacitados)	1	0
Instituto Nuevo Amanecer	1	1
Fundación Estrella de Quintana Roo A.C. "Una Luz en la Oscuridad"	1	0
Organización de Ciegos Colimenses, A.C.	1	1
Centro de Rehabilitación y Educación Especial Cd. Victoria, Tamaulipas	1	1
Mujeres en Serio Alianza Nacional, A.C.	0	1
Discapacitados al Servicio	1	1
dis-capacidad.com	1	1
Fundación DIME, A.C.	0	1
Construyendo Sonrisas Patronato Peninsular Pro-Niños con Deficiencia Mental A.C.	1	0
Total	17	12

Fonte: Elaboración propia con base nas entrevistas realizadas por INVESPOP.

No cadro 6 pódese observar que as organizacións civís que atenden a persoas con discapacidade visualizaron que os cursos e talleres son parte dos programas de integración laboral. Aínda que non teñan un programa de inserción laboral, os seus cursos foron identificados con este, porque se considera que a capacitación é unha condición necesaria para poder conseguir un emprego.

5. CONSIDERACIÓNS FINAIS

A construción social da discapacidade está ligada á percepción que teñen as organizacións civís sobre as potencialidades conferidas ao emprego remunerado para a solución do problema da vulnerabilidade.

Deste modo, considérase que a discapacidade é un problema de exclusión social que se podería resolver a través de dous mecanismos de inserción social: o recoñecemento legal e a organización de cursos de capacitación para adquirir algunhas habilidades que poidan transformar os discapacitados en traballadores ante a debilidade das proteccións sociais estatais.

Por outro lado, o universo da vulnerabilidade ampliouse porque non soamente se encontra composto por desempregados e subempregados, senón por unha diversidade de suxeitos afectados pola multiplicación dos diferentes tipos de desigualdade social, onde se encontran os discapacitados.

No caso de México, o recoñecemento do estatuto legal da discapacidade non resultou favorable á integración social, porque o traballo asalariado forma parte da zona de vulnerabilidade, sobre todo pola súa precariedade, que se manifestou a través dos baixos salarios e pola ausencia de seguridade social estatal.

Por tal motivo, constituíuse unha nova forma de exclusión social, que en realidade é unha defiliación, porque as actividades dos organismos da sociedade civil non lograron fortalecer as redes sociais, que permitan tecer unha protección social, para impedir que a pobreza e a miseria sexa a causa da vulnerabilidade dos colectivos con discapacidade.

O que se necesita é que o traballo asalariado recupere o seu dobre estatuto: como parte dos dereitos sociais e como produtor de solidariedade, o que significa que a súa capacidade de inserción se reflicta en mellores niveis de vida.

Non obstante, as actividades desenvolvidas polas organizacións civís para atender as persoas con discapacidade son importantes no sentido de que construíron os seus propios dispositivos para buscar dalgunha maneira a inserción social.

BIBLIOGRAFÍA

- Aguilar Gil, M. (2010), *La sociología: construcción categorial, objeto y método*. Madrid: Tecnos.
- Arteaga Basurto, E. (2001), "Hacia una resignificación de la política de asistencia social", en Carlos Arteaga Basurto y Silvia Solís San Vicente (coords.), *La política social en la transición*. México: Escuela Nacional de Trabajo Social-Universidad Nacional Autónoma de México-Plaza y Valdés, pp. 66-76.
- Autés, M. (2004), "Tres formas de desligadura", en Saül Karsz (coord.), *La exclusión bordeando sus fronteras*. Barcelona: Gedisa, pp. 15-53.
- Berger, P., e Luckmann, T. (1998), *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- Boudon, R. (2010), *La racionalidad en las ciencias sociales*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Boudon, R. (1981), *La lógica de lo social*. Madrid: Ediciones Rialp, S. A.
- Boltanski, L., e Chiapello, É. (2002), *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal.
- Claude Abric, J. (2004). "Las representaciones sociales: aspectos teóricos", en Jean-Claude Abric (dir.), *Prácticas sociales y representaciones*. México: Ediciones Coyoacán, pp. 11-52.
- Castel, R. (2004a), *Las metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
- Castel, R. (2004b), *La inseguridad social ¿Qué es estar protegido?* Buenos Aires: Manantial.
- Castel, R. (2004c), "Encuadre de la exclusión", en Saül Karsz (coord), *La exclusión bordeando sus fronteras*. Barcelona: Gedisa, pp. 55-86.
- Castel, R., e Haroche, C. (2003), *Propiedad privada, propiedad social, propiedad de sí mismo. Conversaciones sobre la construcción del individuo moderno*. Rosario: HomoSapiens Ediciones.
- Castel, R. (1997), "Centralidad de la cuestión social", en *Archipiélago*, verán, núm. 29, xuño-xullo. Madrid: Editorial Archipiélago, pp. 42-55.
- Castel, R. (1995), "De la exclusión como estado a la vulnerabilidad como proceso", en *Archipiélago*, verán, núm. 21, xuño-xullo. Madrid, pp. 27-36.
- CEPAL (1995), "Aspectos conceptuales y estratégicos de la focalización", VV. AA., *Focalización y pobreza*. Buenos Aires: CEPAL, pp. 13-25.
- Cohen, D. (2007), *Tres lecciones sobre la sociedad postindustrial*. Madrid: Katz Editores.
- Donzelot, J. (2003), "Les nouvelles inégalités et la fragmentation territoriale", en *Esprit*, novembro. París, pp. 132-149.
- Durand Ponte, V. (2010), *Desigualdad social y ciudadanía precaria ¿Estado de excepción permanente?* México: Instituto de Investigaciones Sociales de la Universidad Nacional Autónoma de México-Siglo XXI.
- Esping-Andersen, G. (1993), *Los tres mundos del Estado de bienestar*. Valencia: Edicions Alfons El Magnánim.
- Garza, G. (2006), "Estructura y dinámica del sector servicios en la Ciudad de México, 1960-2003", en Gustavo Garza (coord.), *La organización espacial del sector servicios en México*. México: El Colegio de México, A. C., pp. 115-169.
- Gergen, K., e Gergen, M. (2011), *Reflexiones sobre la construcción social*. Madrid: Paidós.
- Goffman, E. (2006), *Frame Analysis. Los marcos de la experiencia*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Iglesias, E. (2006), "Las crisis, el desempleo y las redes de protección social. Explorando nuevas fronteras" en Rolando Franco (coord.), *Estudios en homenaje a Aldo E. Solari. Sociología del desarrollo, políticas sociales y democracia*. México: CEPAL-Siglo XXI, pp. 115-147.
- Investigaciones Sociales, Políticas y de opinión pública (2010), *La inserción laboral de las personas discapacitadas en México*, Mimeo, México: INVESPOP.
- Lago, I. (2008), *La lógica de la explicación en las ciencias sociales. Una introducción metodológica*. Madrid: Alianza Editorial.
- Montaño. C. (2005), *Tercer sector y cuestión social. Crítica al patrón emergente de intervención social*. Sao Paulo: Cortez Editora.
- Navarro, V. (2008), "¿El fin de la Europa liberal?", Artículo en línea disponible en www.fundacionsistema.com/News/ItemDetail.aspx?id=1326, 15 de diciembre de 2008.
- Offe, C. (1992), *La sociedad del trabajo. Problemas estructurales y perspectivas de futuro*. Madrid: Alianza Universidad.
- Outhwaite, W. (2008), *El futuro de la sociedad*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- Puyana, A., e Romero, J. (2009), *De la crisis de la deuda al estancamiento económico*. México: El Colegio de México, A. C.
- Reed, I. (2011), *Interpretation and Social Knowledge. On the use of Theory in the Human Sciences*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Rifkin, J. (2010), *El fin del trabajo. Nuevas tecnologías contra puestos de trabajo: el nacimiento de una nueva era*. Barcelona: Paidós.
- Roche, R. (2004), "De la exclusión a la inserción: problemáticas y perspectivas", en Saül Karsz (coord.), *La exclusión bordeando sus fronteras*. Barcelona: Gedisa, pp. 111-132.
- Salas, C. (2004), "III. El proceso de terciarización del mercado de trabajo en México, 1998-2004", en Gustavo Garza (coord.), *La organización espacial del sector servicios en México*. México: El Colegio de México, A. C., pp. 97-113.
- Verduzco, G. (2006), "Dilemas de un encuentro difuso entre el sector no lucrativo, la sociedad civil y la economía social. Reflexiones a partir del caso de México", en Jacqueline Butcher y María Guadalupe Serna (coords.), *El tercer Sector en México. Perspectivas de investigación*. México: Centro Mexicano para la Filantropía-Instituto de Investigaciones Dr. José María Luis Mora, pp. 64-84.
- Zapata, F. (2005), *Tiempos neoliberales en México*. México: El Colegio de México, A. C.
- Zermeño, S. (1996), *La sociedad derrotada. El desorden mexicano del fin de siglo*. México: Instituto de Investigaciones Sociales-Universidad Nacional Autónoma de México-Siglo XXI.